

<https://doi.org/10.15407/np.73.101>

УДК 025.21:[098:316.75(470+571)]-048.28]“364”

Андрій Потіха,

кандидат наук із соціальних комунікацій, науковий співробітник,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна

e-mail: pal56@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4750-1542>

ОПТИМІЗАЦІЯ БІБЛІОТЕЧНИХ ФОНДІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

Проаналізовано процес оптимізації бібліотечних фондів України. В умовах російської агресії проти України загострилося ідеологічне протистояння. Російська мова та культура, яка пропагується в Україні, стає інструментом пропаганди «руського міра». Російські політики намагаються поширити цю ідеологію на весь світ, особливо на Україну. Упродовж останніх двох десятиліть існування СРСР злиття російської та радянської ідентичностей заклало потужні підвалини для того, щоб неліберальний націоналізм став основою консолідованого авторитарного режиму Путіна, а також джерелом расизму, ксенофобії, шовінізму.

У зв'язку із цим бібліотеки активізували оптимізацію своїх фондів, яка передбачає не лише очищення від шкідливої літератури, а й опрацювання наукових видань, які містять важливу інформацію, не мають ідеологічного спрямування та аналогів.

Ключові слова: оптимізація бібліотечних фондів, шкідлива література, ідеологічне протистояння.

Актуальність. В умовах сучасної гібридної війни загострилося ідеологічне протистояння, російська пропаганда активно поширюється за допомогою електронних і друкованих видань – цей процес лише наростає. Але й раніше російська пропаганда, як і радянська, передбачала поширення інформації, яка мала б впливати на громадську думку. Літературні твори, наукові праці можуть мати ідеологічне спрямування. Особливо це стосується сучасних російських видань. Керівництво Росії намагається переконати всіх у необхідності об'єднання знову в «єдину державу» з центром

у Москві. Публічно це нав'язується через різні електронні засоби масової інформації та друковані видання, які потрапляють в Україну. Певна частина подібної літератури надходить до бібліотек і з часом знаходить свого читача. Широкомасштабна війна і відкрита інформаційна агресія загострили питання протидії деструктивним впливам в інформаційно-комунікаційному середовищі. У цих умовах відбувається істотна актуалізація проблеми оптимізації бібліотечних фондів як важливої складової забезпечення інформаційної безпеки суспільства, захисту свідомості громадян від маніпуляцій та передумови формування об'єктивної картини світу.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблемам ідеологічного протистояння присвячено багато наукових праць. Значна частина науковців у своїх дослідженнях аналізують вплив ЗМК на свідомість користувачів інформації. Акцентується увага на проблемі моделювання засобами масової інформації політичної свідомості суспільства. Зокрема, Н. Гармаш у своєму дисертаційному дослідженні доводить, що ЗМІ за тривалий час свого існування виробили велику кількість прийомів і методів маніпулювання громадською свідомістю, які дають можливість впливати на людей [3].

Важливості дослідження інформації та необхідності визначення її впливу на формування свідомості громадян присвячені праці В. Горового. Він досліджує специфіку впливу інформації на громадян, визначає важливість бібліотек у цьому процесі. Звертається увага на «особливу роль бібліотек, що визначена їхнім традиційно значним впливом у справі масового інформування населення, здатністю забезпечити доступ до сучасних інформаційних ресурсів практично всім верствам населення; наявністю серйозної організаційної структури та матеріальної бази; залученням інформаційно-аналітичних центрів бібліотек до надання допомоги різним соціальним і державним інститутам у високопродуктивному використанні інформації» [4, с. 148–149].

Т. Гранчак зазначає, що «сьогодні бібліотека стає не лише повноправним суб'єктом інформаційного простору, а й активним учасником інформаційного виробництва. Вона не лише збирає і зберігає документовану інформацію і знання, а й бере участь у формуванні документного потоку, здійснює його аналітико-синте-

тичну обробку, систематизує, оцінює інформаційно-знаннєві ресурси та на їх базі створює нову затребувану суспільством, адаптовану під конкретні запити користувачів інформаційно-аналітичну продукцію» [5, с. 52–53].

Питання інформаційної безпеки розглядаються в наукових дослідженнях Ю. Половинчак [13], М. Закірова та С. Закірової [8], В. Агеєвої [1]. За словами авторів, проблема забезпечення інформаційної безпеки особистості поряд із захистом приватних інтересів людини має велике суспільно-політичне значення, яке в умовах зростаючого деструктивного впливу на інформаційно-комунікаційне середовище й подальший розвиток інструментарію маніпуляції суспільною свідомістю стає важливим чинником збереження демократії та захисту національних інтересів держави.

Мета – дослідити процес очищення бібліотечних фондів України від літератури, яка несе загрозу національній безпеці України, що відбувається відповідно до методичних рекомендацій, які напрацьовані Радою з питань розвитку бібліотечної справи. Для досягнення поставленої мети необхідно виконати такі завдання: з'ясувати обсяги проведеної роботи і визначити масштаби на майбутнє, окреслити можливі варіанти подальшої долі літератури, що негативно впливає на свідомість громадян, виявити шляхи заміни вилученої літератури сучасними вітчизняними та зарубіжними виданнями.

Виклад матеріалу. На всіх етапах суспільного життя інформаційна основа мала істотне й постійно зростаюче значення, чому сприяло поступове прискорення темпів розвитку суспільства. Проте нові ситуації потребують рішень, які б унеможливлювали використання інформації як знаряддя негативного впливу на свідомість людей. «Проблема забезпечення інформаційної безпеки особистості поряд із захистом приватних інтересів людини має велике суспільно-політичне значення, оскільки вдосконалення й застосування методів різного роду маніпулятивних впливів активно використовується як у політичному житті окремих країн, так і у міждержавному, навіть геополітичному протистоянні» [8, с. 59].

Російські пропагандисти нав'язують усьому світу своє бачення суспільних процесів і пропагують «руській мір» та «традиційні

цінності». Російська мова відіграє значну роль у поширенні пропаганди. Як заявив В. Путін, якого цитує Н. Гузьо, «руський мір» може та повинен об'єднати всіх, кому дороге російське слово й російська культура. Згодом, у червні 2007 р., згідно з указом В. Путіна, було створено недержавний центр підтримки та популяризації російської мови й культури «Руский мір». Головні його завдання було викладено чітко й амбіційно: «Руский мір – це не тільки росіяни, не тільки наші співвітчизники в країнах ближнього і далекого зарубіжжя, емігранти, вихідці з Росії та їхні нащадки. Це ще й іноземні громадяни, які говорять російською мовою, які вивчають або викладають її, усі ті, хто щиро цікавиться Росією, кого хвилює її майбутнє». З обранням патріархом Російської православної церкви Кирила ідеї «русского міра» набули «сакрального» звучання» [6].

І, як зазначає Н. Гузьо, «одним з пріоритетних напрямів експансії “русского міра” в Україні є потужна популяризація і зміцнення позицій російської освіти й науки та використання їх у неоімперському дискурсі. Враховуючи вищезазначені чинники, ми наголошуємо й окреслюємо злочинну роль і місію концепту “русского міра” в перебігу російсько-українського конфлікту» [6]. Набутий шляхом важких помилок досвід українського державотворення та формування української ідентичності в новітній період відновлення незалежності свідчить про цілеспрямоване й наполегливе прагнення керівництва Російської Федерації зберегти Україну в колі свого впливу. Росія використовувала та продовжує використовувати величезні кошти й людські ресурси для поширення ідеології «русского міра» по світу, завдяки чому в російськомовних громадян та осіб, які асоціювали себе з російською культурою й мовою, сформувалася групова ідентичність.

Російські політики намагаються поширити цю ідеологію на весь світ, особливо на Україну. Ще в 2008 р. під час саміту НАТО В. Путін сказав Президентові США Д. Бушу, що Україна – фіктивне утворення. Цей образ «штучної» та «збанкрутілої» Української держави заходилися широко пропагувати російські медіа. В. Путін не винайшов нічого нового – він лише повторює погляди, які давно сповідують у Росії щодо України, зокрема в середовищі російських націоналістів. Вони, як В. Путін у Бухаресті, говорять «про Україну

в межах її кордонів як про штучну конструкцію, створену радянським режимом, що буцімто України не існувало як історичної держави в сучасних кордонах» [10, с. 112–113].

Як відомо, радянська культура була продуктом радянзації російського суспільства та русифікації радянської культури. Тому це створило в російській національній ідентичності внутрішню суперечність між радянською ідейно-політичною та російською культурно-історичною складовими. Упродовж останніх двох десятиліть існування СРСР злиття російської та радянської ідентичностей заклало потужні підвалини для того, щоб неліберальний націоналізм став основою консолідованого авторитарного режиму В. Путіна, а також джерелом расизму, ксенофобії, шовінізму.

Подібна ідеологія покладена в основу багатьох творів – як художньої літератури, так і псевдонаукових праць періоду існування СРСР та сучасної РФ. Зазначена література за радянських часів видавалася мільйонними тиражами та розповсюджувалася по всіх найменших книгарнях в усіх куточках СРСР. У важкі 90-ті роки минулого століття, після розпаду СРСР, цей потік значно знизився, але вже від початку 2000-х років знов почав зростати, чималу частку цієї літератури становили саме твори, що приховано або відкрито пропагували ідеї «русского міра». Як зазначають фахівці, станом на початок широкомасштабної російської агресії проти України в 2022 р. у фондах українських бібліотек зберігалось до 60% радянських і російських книжок [14]. У деяких бібліотеках такий відсоток нижчий, але й там існує проблема, що із цим робити.

Справа в тому, що бібліотеки України накопичили величезний масив літератури, який потребуватиме масштабної праці з аналізу, оцінювання, визначення долі сотень і сотень тисяч книг. Зокрема, як свідчать результати опитування щодо стану фондів публічних бібліотек, проведеного фахівцями Національної бібліотеки України ім. Ярослава Мудрого (станом на червень 2022 р.), загальний фонд публічних бібліотек України (сільських, селищних і міських) становив майже 154,5 млн од. [2].

При цьому «книжки, видані до 1991 р., складають понад 50% фондів 40,8% міських бібліотек і 50,4% сільських та селищних бібліотек; видання 1991–2013 р. становлять від 20 до 50% фондів

у 66,7% міських бібліотек та 61,9% сільських та селищних бібліотек; видання 2014–2022 рр. також становлять від 20 до 50% фондів 33,2% міських бібліотек та 22,3% сільських та селищних бібліотек» [2].

Що робити із цією масою книг, чіткої відповіді немає. «Проект закону про внесення змін до деяких законів України щодо заборони використання джерел інформації держави-агресора або держави-окупанта в освітніх програмах, у науковій та науково-технічній діяльності» так і не було прийнято Верховною Радою України. Він пройшов перше читання в 2022 р. та на цьому етапі зупинився. Тому керівники бібліотек часто діють на свій розсуд, користуючись рекомендацією уряду. Як відомо, ще в 2022 р. в уряді пояснили, які російські та радянські книги вилучатимуть з українських бібліотек. З метою визначення діяльності бібліотек у зазначеному напрямі Рада з питань розвитку бібліотечної справи розробила методичні рекомендації щодо вилучення певних категорій літератури.

Рекомендації передбачають вилучити: «видання, зміст яких спрямований на ліквідацію незалежності України, пропаганду насильства, розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, вчинення терористичних актів, посягання на права і свободи людини; книги, які пропагують війну, національну та релігійну ворожнечу, зміну шляхом насильства конституційного ладу або територіальної цілісності України; видання, які містять виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, у тому числі шляхом представлення збройної агресії РФ проти України як внутрішнього конфлікту, громадянського конфлікту, громадянської війни, заперечення тимчасової окупації частини території України» [15].

Також передбачено вилучення книг, «які глорифікують осіб, які здійснювали збройну агресію Росії проти України, представників збройних формувань РФ, іррегулярних незаконних збройних формувань, озброєних банд та груп найманців, створених, підпорядкованих, керованих і фінансованих Російською Федерацією, а також представників окупаційної адміністрації РФ, яку складають її державні органи та інші структури, функціонально відповідальні за управління тимчасово окупованими територіями України, і представників підконтрольних Російській Федерації самопро-

голошених органів, які узурпували виконання владних функцій на тимчасово окупованих територіях України, у тому числі шляхом їх визначення як “повстанці”, “ополченці”, “ввічливі військові люди”; книги видавництв, а також авторів, до яких були застосовані санкції; роботи авторів, які публічно підтримали агресію проти України» [15]. Тобто цими рекомендаціями не передбачено вилучення російськомовної художньої та наукової літератури, яка не підпадає під вищезгадані умови. Рекомендаціями не передбачено процедуру вилучення переліченої вище літератури та рекомендацій, що з нею робити.

Разом з тим треба виокремити дві важливі проблеми, які одразу постають перед виконавцями цих рекомендацій. Перша проблема пов’язана з визначенням літератури, яка підлягає вилученню за змістом і відповідно потребує фахового оцінювання з прийняттям відповідних обґрунтованих рішень. Другу проблему ми певним чином окреслили вище – величезний масив літератури, яка потребуватиме опрацювання. Отже, успішне розв’язання обох проблем значною мірою залежить від кадрового забезпечення процесу. На думку президента Української бібліотечної асоціації О. Бруй, з огляду на обмежений людський ресурс, літературу, що підлягає списанню, треба спочатку вилучити з публічного доступу, а згодом, у міру її опрацювання, частину відправити на списання, а певну частину, що має науковий інтерес, передати до наукових бібліотек з метою подальшого використання в дослідженнях [14].

Отже, перед бібліотеками постає важливе завдання організації фахового аналізу наявної літератури з подальшим визначенням можливості її збереження. На першому етапі вбачається за необхідне обмеження, а в деяких випадках наявного шкідливого змісту негайне вилучення літератури з публічного доступу. У подальшому частину літератури, яка дійсно має художню цінність і не несе явної загрози, можна буде повернути в користування.

Процес вилучення «шкідливої літератури» (література, яка несе загрозу національній безпеці й негативно впливає на свідомість громадян) розпочався ще до широкомасштабного вторгнення російських військ в Україну. Цей процес прискорювався після 2014 р. Уже згадувана нами О. Бруй наголошує, що публічні бібліотеки

Луганської області значною мірою позбавилися такої літератури, але в інших бібліотеках процес відбувався повільніше як з об'єктивних, так і суб'єктивних причин. Зокрема, бібліотека КПП, працюючи на межі фізичних можливостей, списувала близько 50 тис. прим. [14].

На думку багатьох фахівців, на початковому етапі варто вилучати з бібліотечних фондів агресивну антиукраїнську літературу, але із часом має бути вилучена література, яка має приховану антиукраїнську ідеологему. З огляду на традиції російської імперської політичної думки, які були продовжені за радянських часів та успадковані сучасною Російською Федерацією, така література становить левову частку наявних видань. Зокрема, за оцінками директора Українського інституту книги О. Коваль, вилучення з публічних бібліотек потребуватиме понад 100 млн прим. пропагандистських книжок, зокрема й російських класиків [9]. Крім того, варто мати на увазі, що за радянських часів чимало літератури антиукраїнського спрямування видавалося й українською мовою.

Щодо російської класики, то думки фахівців розходяться: одні вважають, що це світова спадщина і їх не варто вилучати, інші вважають, що це потрібно робити. Разом з тим, на думку О. Коваль, уявлення про надзвичайну й незамінну художню цінність російської класики пов'язано з недостатньою обізнаністю читачів у світовій літературі [9].

Проте незважаючи на зазначені труднощі та неоднозначність думок процес триває, бібліотеки продовжують оптимізовувати свої фонди. Зокрема, за даними обласного управління статистики, станом на 2019 р. у бібліотеках Львівської області 37% фондів становили книги, написані російською мовою. Зважаючи на такі високі показники, з 2020 р. в бібліотеках почали списувати стару російську літературу, особливо цей процес активізувався у 2022 р., після повномасштабного вторгнення Росії в Україну. «...Загалом за останні три роки в обласних бібліотеках списали більше 70 тис. російськомовних книг. Спеціальна комісія при бібліотеці списує зношену й застарілу літературу, а також російськомовну, зокрема ту, яка видана ще за радянських часів» [12].

Проте робота ще далека від завершення, оскільки лише в книгозбірнях трьох львівських бібліотек наразі залишається близько

192 тис. книг, написаних російською мовою. Їх абсолютна більшість, 183 тис., зберігається в Львівській обласній універсальній науковій бібліотеці. Саме тут дотепер є найбільше російськомовної літератури, її обсяг становить 33% від усього фонду. Справа в тому, що Львівська обласна наукова бібліотека є депозитарієм, у якому зберігається специфічна література краєзнавчої, наукової, технічної, музичної періодики, яка не перевидавалася українською мовою [12].

У цілому ж по Україні за два останніх роки бібліотеки України списали понад 26 млн книжок: 12 млн 971 тис. – у 2022 р. та 13 млн 165 тис. – у 2023 р. Найбільше книжок списували в Полтавській області. У 2022 р. з бібліотечних фондів регіону прибрали 1 млн 64 тис. прим., у 2023 р. – 927 тис. прим. Найменше – в областях, що перебували чи досі перебувають під тимчасовою російською окупацією. На Луганщині за ці два роки книжки не списували, а на Донеччині списали 75 та 176 тис. прим. у 2022 і 2023 р. відповідно. Херсонщина списала у 2023 р. 108 тис. книжок, а за 2022 р. даних узагалі немає. Що стосується столиці, то в Києві у 2022 р. списали 224 тис. книжок, у 2023 р. – 295 тис. Дві третини всіх списаних книжок, або 66%, становлять видання російською мовою. У 2022 р. таких списали 8 млн 653 тис., у 2023 р. – 8 млн 795 тис. видань. Найбільше російськомовних видань списували у Вінницькій області: 644 тис. – у 2022 р., 543 тис. – у 2023 р. Найменше в Запорізькій області: 103 тис. – у 2022 р., 78 тис. – у 2023 р. У бібліотечних фондах Закарпаття нині є 54% україномовних книг, 40% – російськомовних, 6% – іншими мовами. Співробітники місцевих бібліотек наголошують, що до них часто навідуються переселенці та, що цікаво, люди просять книги саме українською мовою [16].

Багато хто з українців переосмислює своє ставлення до російської культури, зокрема до літератури. Зокрема, харків'янка Т. Ямпольська після повернення в рідне місто знищила багатотисячну бібліотеку російської літератури, яку збирало кілька поколінь її родини [11]. На думку Т. Ямпольської та багатьох українців, злочини рашистів перекреслили російську класику. Тож вигадана гуманістична культура російської літератури залишилася під завалами Маріуполя, Циркунів, Старого Салтова. «Росіяни радісно вбивають цивільних, пускають ракети по лікарнях, палять храми. Льотчики, що бомбили

Харків, мародери та кати з Бучі: як на становлення їхньої особистості вплинули твори Достоевського і Пушкіна? Російська література виховує вбивць. Тож усе згоріло» [11].

Таке вороже ставлення до російської літератури й мови нині в багатьох українців, але більшість намагається не знищувати ворожу літературу, а здавати її на макулатуру, виручені кошти передати на ЗСУ або потреби бібліотек. У Києві ще у 2022 р. було започатковано збір подібної літератури та здачу її на макулатуру. У Києві до збору російської макулатури долучилося вже понад 1 тис. 700 осіб. Вони здали на переробку майже 48 тис. книжок, або 25 т макулатури, за які отримали 97 тис. 856 грн. На ці кошти придбали автомобіль для одного з батальйонів ЗСУ на передовій [11].

У свою чергу, Український інститут книги (далі – УІК) пропонує бібліотекарям і читачам приєднатися до акції підтримки вітчизняного книговидання. «Кошти, які можуть бути отримані після здачі макулатури, використати для поповнення бібліотечних фондів українськими виданнями» [7]. Тобто оптимізація передбачає не лише вилучення «шкідливої літератури», а й заміну її сучасними українськими виданнями. Багато людей просто викидають російськомовну літературу замість того, щоб її здавати на макулатуру. Але важливіше було б приносити ці книги, щоб працівники бібліотек вирішили, що з ними робити.

Гроші, отримані від здачі макулатури, бібліотеки також передають на потреби армії або купують матеріал для маскувальних сіток, які плетуть разом з волонтерами. Зокрема, Львівська обласна бібліотека для юнацтва долучилася до всеукраїнського проекту «Вільні читають українською», у межах якого збирають книжки для прифронтових територій. «Мета – поповнення бібліотечних фондів, створення мобільних бібліотечних куточків, формування книжкових полиць в укриттях та гуманітарних штабах у Миколаївській, Херсонській, Запорізькій, Донецькій, Луганській, Харківській, Сумській областях, які постраждали внаслідок російської військової агресії. Львів'ян закликають приносити сучасну українську літературу в гарному стані, видану не пізніше 2000 р.» [12].

Бібліотеки розраховують і на підтримку держави. Основні джерела, звідки надходили книжки, це держпрограми «Українська

книга» та «Україномовна книга», пізніше – Державна програма поповнення фондів публічних бібліотек від Українського інституту книги. (На жаль, після повномасштабного вторгнення РФ дія програми інституту призупинилася, однак є надія, що фінансування буде відновлено з фонду UNITED24).

Також допомагають і видавництва, безпосередньо автори та спонсори. Є сподівання, що після закінчення війни будуть грантові та бюджетні програми, спрямовані на оновлення фондів бібліотек – насамперед дитячих. Адже наявність у бібліотеках для дітей кращих зразків дитячої літератури, творів сучасних українських авторів, переможців книжкових рейтингів; світової літератури в українському перекладі; науково-популярних книг пізнавального змісту; творів національно-патріотичного спрямування сприятиме інтелектуальному та духовному розвитку підростаючого покоління, глибшому пізнанню дітьми історії рідного краю, популяризації української мови й літератури.

Висновки. Гібридна війна Росії проти України триває вже понад десятиліття. Проте ще до окупації й анексії Криму, до розв'язування конфлікту на сході України та задовго до широкомасштабного вторгнення в Україну Кремль уже здійснював інформаційну агресію. Зокрема, росіяни масово поширювали пропагандистську літературу – як у світі, так і в нашій країні. Російська влада виділяла значні фінансові та людські ресурси для поширення пропагандистської, ворожої літератури, яка з'являлася в бібліотечних фондах України. Крім того, мільйони книг радянського періоду продовжували зберігатися в бібліотечних фондах і видавалися читачам.

Однак широкомасштабне вторгнення російських військ в Україну та злочини окупантів украй загострили проблему протидії інформаційній агресії. У зв'язку із цим бібліотеки активізували оптимізацію своїх фондів, яка передбачає не лише очищення від шкідливої літератури, а й опрацювання наукових видань, які містять важливу інформацію та не мають ідеологічного спрямування, не мають аналогів. Крім того, важливим чинником є заміна вилученої літератури новими сучасними українськими виданнями.

Вилучена з фондів література має надходити в пункти прийому вторинної сировини. Отримана макулатура після перероблення забез-

печуватиме необхідними матеріалами видавництва, які матимуть змогу працювати на поповнення державного бібліотечного фонду новими книжками україно орієнтованого контенту.

Процес вилучення шкідливої, антиукраїнської літератури потребує залучення значних кадрових ресурсів, оскільки бібліотекарі повинні брати до рук кожен російськомовну книгу, переглядати її і вирішувати, чи підлягає вона списанню, чи ні. Окрему проблему становить величезний обсяг роботи, яку треба провести. У наукових бібліотеках України понад 80% їхнього фонду – це російськомовні книги, оскільки за радянських часів уся наукова література друкувалася виключно російською мовою, тому замінити її нічим і відповідно її не можна списати до тих пір, поки не буде її замінено відповідними виданнями. Максимально цю літературу мають вилучати з публічних і шкільних бібліотек. Вона має зберігатися в наукових книгозбірнях для вивчення й дослідження. З огляду на зазначену кількість російськомовної літератури і відповідно масштаби матеріальних ресурсів, необхідних на її заміщення, головним питанням є не очищення фондів, а їх наповнення україномовною спеціалізованою літературою.

Отже, це питання тривалого часу, фінансів і людського ресурсу. У світлі порушень у цій праці питань актуальним напрямом подальших досліджень вбачається вивчення теоретичних аспектів проблеми організації ефективного аналізу наявних бібліотечних фондів.

Список бібліографічних посилань

1. Агеева В. За лаштунками імперії. Київ, 2021. 360 с.
2. В умовах збройної агресії рф фонди українських бібліотек потребують актуалізації. *Урядовий портал*. 2022. 25 черв. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/v-umovah-zbrojnoyi-agresiyi-rf-fondi-ukrayinskih-bibliotek-potrebuyut-aktualizaciyi> (дата звернення: 20.04.2024).
3. Гармаш Н. Мас-медіа на демократизаційних процесах перехідного суспільства (на прикладі українських і російських парламентських виборчих кампаній) : дис. ... канд. політ. наук : спец.

23.00.02 / Харк. нац. ун-т. ім. В. Н. Каразіна. Харків, 2009. 216 арк. : табл.

4. Горовий В. Еволюція інформаційного виробництва в процесі глобальних суспільних трансформацій. *Україна в глобаліз. світі* : зб. наук. пр. Київ, 2007. С. 143–150.

5. Гранчак Т. Бібліотека в інформаційному супроводі управління суспільними процесами: політико-комунікаційний аспект : монографія. Київ, 2014. 184 с.

6. Гузьо Н. Ідеологія «русского міра» як ідейна основа російської агресії проти України URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/34823/1/170.pdf> (дата звернення: 22.04.2024).

7. Пушнова Т. Деколонізації не уникнути: Інститут книги ініціює бібліотечну «мовчанку» заради заміни радянських книжок. *Укр. правда*. 2023. 18 лип. URL: <https://life.pravda.com.ua/culture/2023/07/18/255448> (дата звернення: 22.04.2024).

8. Закіров М., Закірова С. Дилема інформаційної безпеки особистості в інформаційному суспільстві. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2022. Вип. 63. С. 50–64. <https://doi.org/10.15407/np.63.050>

9. Із публічних бібліотек треба буде вилучити понад 100 млн пропагандистських книжок, зокрема й російську класику – директорка УІК. *Інтерфакс-Україна* : інформ. агентство. 2022. 23.05. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/834171.html> (дата звернення: 21.04.2024).

10. Кузьо Т. Війна Путіна проти України. Революція, націоналізм і криміналітет. Київ, 2018. 560 с.

11. Крючков О. Російська література виховує вбивць. *Урядовий кур'єр* : вебсайт. 2022. 9 груд. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/rosijska-literatura-vihovuye-vbivc> (дата звернення: 18.04.2024).

12. Дуляба Н. Очищення бібліотек: як Львівщина позбувається російської літератури. *Львівський портал* : інформ. агенція. 2024. 16 квіт. URL: <https://portal.lviv.ua/news/2024/04/16/ochyshchennia-bibliotek-iaak-lvivshchyna-pozbuvaietsia-rosijskoi-literatury> (дата звернення: 18.06.2024).

13. Половинчак Ю. Бібліотека як суб'єкт формування, збереження та трансляції національного наративу. *Інформація, комунікація*

та управління знаннями в глобалізованому світі : матеріали 3-ї наук.-практ. конф. (Київ, 14–16 трав. 2020 р.). Київ, 2020. С. 17–18.

14. Російські й радянські книжки в бібліотеках складають до 60% – Оксана Бруй. *Читомо* : вебпортал. 2022. 3.06. URL: <https://chytomo.com/rosijski-j-radianski-knyzhky-v-bibliotekakh-skladaiut-do-60-oksana-bruj> (дата звернення: 08.06.2023).

15. У МКІП (Міністерстві культури та інформаційної політики України) розповіли, які російські книги першочергово вилучатимуть із бібліотек. *Детектор-медіа* : інтернет-видання. 2022. 5 трав. URL: <https://detector.media/infospace/article/198971/2022-05-05-umkip-rozpovily-yaki-rosiyski-knygy-pershochergovo-vyluchatymut-iz-bibliotek> (дата звернення: 08.06.2023).

16. Як відбувається дерусифікація бібліотек в Україні, і що буде з їх фондами. *vesti.ua*. 2022. 3.09. URL: <https://vesti.ua/uk/strana-uk/kak-prohudit-v-ukraine-derusifikatsiya-bibliotek-i-chto-budet-s-ih-fondami> (дата звернення: 08.06.2023).

References

1. Aheieva, V. (2021). *Za lashtunkamy imperii* [Behind the scenes of the empire]. Kyiv: Vikhola [in Ukrainian].

2. V umovakh zbroinoi ahresii rf fondy ukrainskykh bibliotek potrebuut aktualizatsii [In times of armed aggression of the Russian Federation, the Ukrainian libraries collections need updating]. (2022, June 25). *Uriadovyi portal – Government Portal* [in Ukrainian]. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/news/v-umovah-zbrojnoyi-agresiyi-rf-fondi-ukrayinskih-bibliotek-potrebuyut-aktualizaciyi> (Last accessed: 20.04.2024).

3. Harmash, N. (2009). *Mas-media na demokratyzatsiinykh protsesakh perekhidnoho suspilstva (na prykladi ukrainskykh i rosiyskykh parlamentskykh vyborchykh kampanii)* [Mass media in the democratization processes of a transitional society (cases of the Ukrainian and Russian parliamentary election campaigns)]. Candidate's thesis. Kharkiv [in Ukrainian].

4. Horovyi, V. (2007). *Evoliutsiia informatsiinoho vyrobnytstva v protsesi hlobalnykh suspilnykh transformatsii* [Evolution of information

production in the process of global social transformations]. *Ukraina v hlobalizovanomu sviti: zbirnyk naukovykh prats – Ukraine in the Globalized World: a collection of scientific papers*. (pp. 143-150). Kyiv [in Ukrainian].

5. Hranchak, T. (2014). Biblioteka v informatsiinomu suprovodi upravlinnia suspilnymy protsesamy: polityko-komunikatsiinyi aspekt [Library in information support of social process management: political and communication aspect]. Kyiv [in Ukrainian].

6. Huzo, N. Ideolohiia “russkoho mira” yak ideina osnova rosiiskoi ahresii proty Ukrainy [The ideology of the “Russian world” as the ideological basis of Russian aggression against Ukraine] [in Ukrainian]. Retrieved from <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/34823/1/170.pdf> (Last accessed: 22.04.2024).

7. Pushnova, T. (2023, 18 July). Dekolonizatsii ne unyknyty: Instytut knyhy initsiiuie biblioteknu “movchanku” zarady zaminy radianskykh knyzhok [Decolonization cannot be avoided: the Book Institute initiates a library “short silence” to replace Soviet books]. *Ukrainska pravda – Ukrainian Truth* [in Ukrainian]. Retrieved from <https://life.pravda.com.ua/culture/2023/07/18/255448> (Last accessed: 22.04.2024).

8. Zakirov, M., Zakirova, S. (2022). Dylema informatsiinoi bezpeky osobystosti v informatsiinomu suspilstvi [Dilemma of personal information security in the information society]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy im. V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, 63, 50-64. Kyiv [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.15407/np.63.050>

9. Iz publichnykh bibliotek treba bude vyluchyty ponad 100 mln propahandystskykh knyzhok, zokrema y rosiisku klasyku – dyrektorka UIC [Over 100 million propaganda books, including Russian classics, to be removed from public libraries – UBI director]. *Interfax-Ukraine*: news agency. (2022, May 23) [in Ukrainian]. Retrieved from <https://interfax.com.ua/news/general/834171.html> (Last accessed: 21.04.2024).

10. Kuzo, T. (2018). Viyna Putina proty Ukrayiny. Revolyutsiya, natsionaliz i kryminalitet [Putin’s war against Ukraine. Revolution, nationalism and criminality]. Kyiv [in Ukrainian].

11. Kriuchkov, O. (2022, December 12). Rosiiska literatura vykhovuie vbyvts. [Russian literature educates murderers]. *Uriadovyi kurier –*

Government Courier [in Ukrainian]. Retrieved from <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/rosijska-literatura-vihovuye-vbivc> (Last accessed: 18.04.2024).

12. Duliaba, N. (2024, April 16). Ochyshchennia bibliotek: yak Lvivshchyna pozbuvaetsia rosiiskoi literatury [Cleansing libraries: how Lviv region gets rid of Russian literature]. *Lvivskyi portal: informatsiina ahentsiia – Lviv Portal: information agency* [in Ukrainian]. Retrieved from <https://portal.lviv.ua/news/2024/04/16/ochyshchennia-bibliotek-iak-lvivshchyna-pozbuvaetsia-rosijskoi-literatury> (Last accessed: 18.06.2024).

13. Polovynchak, Yu. (2020). Biblioteka yak subiekt formuvannia, zberezhennia ta transliatsii natsionalnoho naratyvu [The library as a subject of formation, preservation and translation of the national narrative]. *Information, Communication and Knowledge Management in a Globalized World. Proceedings of the 3rd Scientific and Practical Conference, 14-16 May 2020* (p. 17). Kyiv [in Ukrainian].

14. Rosiiski y radianski knyzhky v bibliotekakh skladaiut do 60% – Oksana Brui [Russian and Soviet books in libraries constitute up to 60% – Oksana Brui]. (2022, June 3). *Chytomo – Chitomo* [in Ukrainian]. Retrieved from <https://chytomo.com/rosijski-j-radianski-knyzhky-v-bibliotekakh-skladaiut-do-60-oksana-bruj> (Last accessed: 08.06.2023).

15. U MKIP (Ministerstvi kultury ta informatsiinoi polityky Ukrainy) rozpovily, yaki rosiiski knyhy pershocherhovo vyluchatyut iz bibliotek [MKIP (The Ministry of Culture and Information Policy of Ukraine told which Russian books will be removed from libraries first of all]. (2022, May 5). *Detektor-media: internet-vydannia – Detector Media: online edition* [in Ukrainian]. Retrieved from <https://detector.media/infospace/article/198971/2022-05-05-u-mkip-rozpovily-yaki-rosiyski-knygy-pershochergovo-vyluchatyut-iz-bibliotek> (Last accessed: 08.06.2023).

16. Yak vidbuvaetsia derusyfikatsiia bibliotek v Ukraini, i shcho bude z yikh fondamy [How libraries in Ukraine are being de-Russified, and what will happen to their collections]. (2022, September 3). *vesti.ua* [in Ukrainian]. Retrieved from <https://vesti.ua/uk/strana-uk/kak-prohodit-v-ukraine-derusyfikatsiya-bibliotek-i-chto-budet-s-ih-fondami> (Last accessed: 08.06.2023).

Стаття надійшла до редакції 31.07.2024.

Andrii Potikha,

PhD (Social Communications), Research Associate,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

3 Holosiivskiy Ave., Kyiv 03039, Ukraine e-mail: pal56@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4750-1542>

Optimization of Library Collections in Ukraine in the Context of Hybrid War

In the context of Russian aggression against Ukraine, the ideological confrontation has intensified. The propagated Russian language and culture in Ukraine is becoming a tool for propaganda of the “Russian world”. Russian politicians are trying to spread this ideology around the world, especially in Ukraine. In the last two decades of the USSR, the fusion of Russian and Soviet identities laid a powerful foundation for illiberal nationalism, which became the basis of Putin’s consolidated authoritarian regime, as well as a source of racism, xenophobia and chauvinism. This ideology underlies many works of both fiction and pseudo-scientific literature from the USSR and the modern Russian Federation. At the beginning of large-scale Russian aggression against Ukraine in 2022, Soviet and Russian books constituted up to 60% of books stored in Ukrainian libraries’ collections. In some libraries, this percentage is lower, but there is a problem of what to do with it.

According to the results of the study, the total collection of public libraries in Ukraine (rural, town and city) is almost 154,5 million units. Books published before 1991 make up more than 50% of the collections of 40,8% of city libraries and 50,4% of rural and town libraries; publications from 1991-2013 make up 20 to 50% of the collections of 66,7% of city libraries and 61,9% of rural and town libraries; publications from 2014-2022 also make up 20 to 50% of the collections of 33,2% of city libraries and 22,3% of rural and town libraries.

In this regard, libraries have tightened the optimization of their collections, which includes not only the removal of harmful literature, but also the processing of scientific publications containing important information and not having an ideological direction and having no analogues. In addition, an important factor is the replacement of seized literature with new modern Ukrainian publications. In Soviet times, all scientific literature was published almost exclusively in Russian, so it cannot be replaced or thrown out until it is replaced by appropriate publications. The question here is not how to clean up the collections, but on the contrary, how to saturate them with specialized literature. And this is a problem that will take long time, finances and personnel to solve.

Keywords: optimization of library collections, harmful literature, ideological confrontation.